

VIÐTAL

Án dygða verða tæknikúnstir að holri skurn: Viðtal við David Carr menntaheimspeking

Kristján Kristjánsson
Háskóla Íslands, Menntavísindasviði

Þegar David Carr hætti störfum sem prófessor í heimspeki menntunar við Háskólann í Edinborg haustið 2009 lauk riflega þrjátíu ára ferli hans sem eins fremsta starfandi menntahugsuðar í Evrópu. Fræðilegur grundvöllur hans hefur alla tíð verið ensk-amerísk rökgreiningarheimspeki, með styrkri stoð í kenningum Aristótelesar, en hann aflaði sér jafnframt viðtækrair hagnýtrar reynslu með leiðsögn kennaranna á vettvangi og verkefnavinnu með starfandi kennurum í Skotlandi. Viðfangsefni hans hafa spannað sviðið frá skilgreiningu menntunar- og fagmennskuhugtaksins til kennslu um tilfinningar, siðferði og trúarbrögð – og um gildi myndlistar, leiklistar og bókmennta í skólastarfi.

Carr er mjög einarður en jafnframt umdeildur heimspekingur sem verið hefur meðal umtöluðustu fræðimanna á sínu sviði, a.m.k. síðan fyrsta bók hans um dygðakennslu kom út árið 1991. Hann hefur verið afkastamikill höfundur síðustu tvo áratugina. Meðal þekktustu verka hans eru *Educating the Virtues* (1991), *Professionalism and Ethics in Teaching* (2000) og *Making Sense of Education* (2003) og þrjú greinasöfn sem hann hefur ritstýrt og víða eru notuð: *Education, Knowledge and Truth* (1998), *Virtue Ethics and Moral Education* (1999) og *Spirituality, Philosophy and Education* (2003). Hann ritstýrir um þessar mundir ásamt öðrum ritgerðasafninu *Towards Professional Wisdom: Practical Deliberation in the „People Professions“* (væntanlegt 2011).

David Carr var nýverið staddur hér á landi og flutti þá m.a. fyrirlestur við Menntavísinda-

svið HÍ sem hann nefndi „Fagmennska, gildi og dygðir í starfi kennara“. *Tímarit um menntarannsóknir* notaði tækifærið þegar David var hér á landi til að rekja úr honum garnirnar. Lagðar voru fyrir hann tíu spurningar sem hann svaraði góðfúslega.

HEIMSPEKI MENNTUNAR

Hver ættu, að þínum dómi, að vera höfuðviðfangsefni og markmið þessarar greinar? Hvernig hefur vettvangur hennar breyst frá því að þú hófst störf á honum fyrir fjörutíu árum? Sumir segja að menntaheimspeki fari hnignandi sem háskólagrein, a.m.k. hér á Vesturlöndum. Hvernig sérd þú fyrir þér framtíð hennar?

Svar: Ég hef fremur hefðbundið svar við fyrsta atriðinu. Ég lít þannig á, rétt eins og flestir klassískir heimspekingar frá dögum Sókratesar, að menntaheimspeki eigi að fást við (a) greiningu eða skýringu á hugtökum sem tengjast menntun, (b) rökræðu um þau gildi sem menntun hvílir á og (c) mat eða gagnrýni menntakenninga. Ég hef hins vegar litla trú á félagsfræðilegum stórsögum, hvort sem þær eru ný-marxískar eða póstmóðernískar, sem eiga að skýra allt milli himins og jarðar sem tengist skólagöngu og menntun. Því miður hafa slíkir loftkastalar þó riðið húsum í evrópskri menntaheimspeki síðustu áratugi. Meðal annars þess vegna hef ég áhyggjur af framtíð greinarinnar, en ber um leið þá von í brjósti að einhverjar stofnanir og einstaklingar taki frumkvæðið af tiskuhugsuðunum og ljái menntaheimspekinni aftur sinn klassíska en afmarkaða og hagnýta

sess. Ef menntaheimspeki hefur farið hnignandi, eins og þú ýjar að, er það einmitt vegna þess að hefðbundin rökgreiningarheimspeki hefur átt undir högg að sækja.

GILDISHLAÐIN MENNTUN

Þú hefur fært að því rök á ýmsum vettvangi að ekki aðeins séu hugtökin „siðferðisþroski“ og „siðferðismenntun“ gildishlaðin í eðli sínu heldur einnig sjálf hugtökin „menntun“ og „kennsla“. Hæfni kennara verði þannig best skilin sem birtingarmynd siðvits (fronēsis í skilningi Aristótelesar) fremur en mælanlegrar tækni eða leikni (technē). Þú „siðvæðir“ þannig ekki einungis sálfræðina heldur gerir uppeldisfræði að undirgrein verðmætakenningar og kennslu að óhjákvæmilegum siðferðisvettvangi fremur en hlutlausum starfsvettvangi sem maður velur sér eins og hvern annan. Þetta eru ansi róttækar hugmyndir, ekki satt? Hvernig rökstyðurðu þær í sem stystu máli?

Svar: Ef til vill eru þær róttækar, en ég verð þó að fá að slá ýmsa varnagla: Ég hef fært rök að því að kennsla snúist um *fronēsis* fremur en *technē*. Það þýðir ekki að tækni- og leikniþættir skipti engu máli í fari og starfi kennarans, aðeins að þeir séu röklega undirgefnir siðvitanu. Á sama hátt tel ég að kennsla sé í senn valinn starfsvettvangur og eðlisbundinn vettvangur dygða og lasta. Þetta útilokar ekki hvort annað. En það sem mestu skiptir er að kennaramenntun felst, að minni hyggju, ef vel á að vera umfram allt í fágun almennra skapgerðarþátta sem við köllum dygðir og lesti: beitingu þeirra á viðfangsefni kennslunnar sem eru nemendur. Vitaskuld þurfa kennarar líka að „kunna sitt fag“, eins og það er stundum orðað og þá átt við þær tilteknu kennslugreinar sem þeir sérhæfa sig í, einkum á efri skólastigum. En slík fagþekking getur ekki komið í stað þeirra persónueinkenna sem gera mann að góðum kennara. Nýjustu rannsóknir benda jafnvel til þess að ofuráhersla á tölvufíff og tæknibrellur geti virkað sem dragbitur á innihalds- og árangursríka kennslu.

RANGHUGMYNDIR KENNARA

Þú segir í bók þinni Educating the Virtues (bls. 8) að kennarar þjáist margir af ranghugmyndum um hið siðlega líf. Hverjar eru þessar ranghugmyndir og hvernig verða þær til?

Svar: Kennarar leggja einatt of þröngan skilning í hvað siðlegt líf er. Þessi ranghugmynd sprettur m.a. af samrugli sem er algengt í heimshluta okkar milli „skólagöngu“ og „menntunar“ eða milli „menntunar“ og „félagslegs taumhalds“. Ef kennarar skilja hlutverk sitt einvörðungu sem einhvers konar þjálfara í þrammi nemenda upp skólakerfið misskilja þeir hlutverk sitt. Þeir eru miðlarar menntunar og þar sem menntun er gildishlaðið, siðferðilegt hlutverk – sem snýst um það að „mannast“ – eru kennarar siðferðilegir vegvísar og fyrirmyndir.

LEIKNI EÐA DYGDİR

Þú hjóst enn í þennan sama knérunn í opnum fyrirlestri þínum á Menntavísindasviði 24. sept. sl. Þar staðhæfðir þú að fagmennsku kennara bæri fremur að skilja í ljósi dygða en leikni eða færniþátta. Ég er ekki viss um að ég skilji enn alveg þennan greinarmun þinn.

Svar: Besta svarið er að endurtaka dæmi sem ég tók í fyrirlestrinum af agastjórnun í bekk. Þótt margar bækur kenni að aga megi tryggja með beitingu tillærðra aðferða og stjórnunarkúnsta þá er nær sanni að agi velti á gæðum siðferðilegra samskipta milli kennara og nemenda. Þessi samskipti byggjast á dygðum kennara á borð við heiðarleika, hugrekki, sjálfstjórn og sanngirni. Án þessara dygða verða tæknikunstirnar allar að holri skurn – sem þýðir vitaskuld ekki að kunstirnar séu ekki notaðrjúgar ef þeim er beitt af kennara sem hefur þessar dygðir til að bera.

SÉRSTAÐA KENNARASTARFSINS

Ég þykist vita að flestir foreldrar vilji að kennarar rækti dygðir sem hafa bein áhrif á gæði samskipta þeirra við nemendur. En mér virðist þú vilja gera enn strangari kröfu, þá að kennarar rækti dygðir umfram þessa beinu þörf og þeir rækti þær dygðanna sjálfra vegna eða til að gera sjálfa sig að betri persónum. Hvers vegna hvílir þessi skylda á kennurum umfram til dæmis tannlækna eða búðarfólk? Hvað er svona sérstakt við það að vera kennari?

Svar: Ef til vill hefur kennsla ekki neina algjöra sérstöðu hér. Það hlýtur að skipta máli í mannlegum samskiptum að læknir eða búðarmaður hafi til að bera heiðarleika, heilindi, hófstillingu, hugrekki og réttvísi. Engu að síður

Viðtal

tel ég að gera verði greinarmun á störfum sem beinlínis fela í sér og þrífast á ræktun siðferðilegra samskipta (svo sem störfum félagsráðgjafa, prests, hjúkrunarfræðings eða kennara) og störfum sem hafa önnur eðlislæg stefnumið (t.d. byggingarverktaka, pípulagningamanns, bókhaldara, afgreiðslumanns á kassa og jafnvel skurðlæknis). Starf kennara og prests er líkt að því leyti að hvorugur kemst hjá því að kenna hinum ungu, í orði og athöfn, að velja milli góðra og slæmra lífskosta. Ef maður leggur aristótélíska skilning í þetta hlutverk, eins og ég er veikur fyrir, þýðir það að maður kennir hinum ungu að meta hið góða líf dygdanna vegna.

AÐ KENNA GÖMLUM HUNDUM AÐ SITJA
Sporgöngumenn Aristótelesar, eins og þú, leggja höfuðáherslu á siðferðisuppeldi fyrstu aldursáranna þegar dygðunum er miðlað með tammningu og estiröpun siðferðilegra fyrirmynda. En kennaranemar eru engin smábörn. Þeir koma með í farteskinu ansi mótaða skaphöfn og – eftir atvikum – eigin dygðir eða lesti sem heimanfylgju. Hvernig eiga kennaramenntunarstofnanir að bregðast við: meina nemendum að ljúka kennaraprófi nema þeir séu dygdablód? Eða getum við kennt gömlum hundum að sitja?

Svar: Það er rétt að sumir sem ala með sér draum um að verða kennarar eru það spilltir af slæmu uppeldi eða siðferðilegum sjálfskaparvítum að þessi draumur yrði betur aldrei að veruleika. Sem betur fer eru mörg dæmi þess að slíkir nemendur séu stoppaðir af, til dæmis af vettvangskennurum. En við megum ekki heldur gera of lítið úr möguleika fólks til að bæta sig. Fæstir kennaranemar eru óforbetranlegir syndaseli; og það er hægt að slípa ýmsa annmarka af eigin hegðun og skoðunum í hagnýtu og vel skipulögðu háskólanámi. Meðal annars þess vegna skiptir öllu máli að í kennaramenntun sé gerð krafa um að nemendur ígrundi siðferðilegt eðli þess starfs sem þeir hyggjast leggja fyrir sig – og sérstaklega þýðingu skapgerðar og dygða. Þessi krafa vegur ekki nógu þungt í kennaranámi dagsins í dag á Vesturlöndum.

ARFLEIÐ KOHLBERGS

Svo að við víkjum nánar að hugmyndum þínum um siðferðilegan þroska og uppeldi þá ertu mjög gagnrýninn á páfa þessara fræða, Lawr-

ence Kohlberg. Hvar varð honum á í messunni?

Svar: Kohlberg var mikill straumhvarfamaður í þessum fræðum og ekki ber að vanmeta framlag hans. En ég er ekki einn um að gagnrýna hann nú á dögum. Flestir þeir sem hallir eru undir dygðafraði – vinsælustu kenninguna í siðfræði nútímans – gagnrýna Kohlberg fyrir of mikla skynsemishyggju og fyrir vanmat á tilfinningahlíð siðferðisins. Ég hef einnig bent á hin kantísku áhrif í kerfi Kohlbergs og hvernig skynsemishyggja Kants, sem gerir geðsmunina að aukaatriði eða jafnvel skaðvaldi í þroska vitsmunanna, gegnsýrir kenningu Kohlbergs.

LISTIR OG MENNTUN

Þú kvartar sáran yfir hinni litlu athygli sem listir, s.s. tónlist, myndlist og bókmenntir, fáu nú á dögum í skyldunámi og í námi kennaraefna. Hvert er menntunarlegt gildi lista og hvernig getum við endurheimt það?

Svar: Þótt ýmsir menntahugsuðir nútímans vilji gera strangan greinarmun á fagurfræðilegu og siðferðilegu gildi þá tel ég að listirnar hafi beinu hlutverki að gegna fyrir þroska siðferðisins, ekki sist þroska siðlegra tilfinninga. Sem dæmi má nefna viðkvæmni fyrir sársauka annarra og innsýn í hið mannlega hlutskipti. En ég er fjölhyggjumaður um gildi lista, tel það ekki einungis siðferðilegt heldur hafi listirnar líka sjálfmæti, þ.e. verðmæti í sjálfum sér, sem uppspretta og útrás fegurðarskyns. Þar að auki rækta þær verksvit og eru ríkur ánægjugjafi.

ANDRÍKI OG TRÚARBRAGÐAKENNSLA

Þú hefur skrifað talsvert um trúarbragðakennslu og kennslu í eða um andlega reynslu („spirituality“). Á slík kennsla heima í skyldunámi?

Svar: Ég tel að sérhvert barn eigi óskoraðan rétt á trúarbragðakennslu, hvort sem barnið sjálft er trúað (eða á trúaða foreldra) eða ekki. Slíkri kennslu þarf því að finna stað í skyldunámi. En jafnframt verður að tryggja að trúarbragðakennsla sé ekki trúboð, þ.e. innræting tiltekinna trúarskoðana, heldur hluti af almennu menningarlæsi. Stóru trúarbrögðin hafa, hvort sem okkur líkar betur eða verr, haft gagnger áhrif á þróun nútímasamfélaga; og hvað sem andmælum öfga-trúleysingja líður má ekki ræna börn tækifærinu til að kynnast þessari arfleifð.

Ég held jafnframt að trúarbrögðin hafi ýmislegt að kenna okkur um mannsandann og mannsálina sem trauðla verði lært annars staðar. Ég er engu að síður tortrygginn á margt sem nú á dögum fer fram í skólum í nafni „andlegrar reynslu“. Það er orðið að einhvers konar veigrunarorði fyrir trúarlega reynslu þar sem það síðara er bannorð. En sé andleg reynsla slitin úr tengslum við trúarlíf er spurning hvaða merking er eftir í hugtakinu önnur en að vera samheiti fyrir fagurfræðilega reynslu eða siðferðilega innsýn. Þó má geta þess að í nýlegri ritgerð í *American Philosophy of Music Education Review* reyni ég að skilgreina „andlega reynslu af tónlist“ á ótrúarlegan hátt.

GLEYMSKUEFNI

Hef ég gleymt einhverjum atriðum sem ég hefði átt að spyrja þig um svo að lesendur áttuðu sig á persónunni og heimspekingnum David Carr?
Svar: Ég man bara eftir einhverjum smáatriðum. Þú hefðir ef til vill getað spurt mig í byrjun hvers vegna ég gerðist menntaheimspekingur í þessu lífi og hvort ég myndi velja sama vettvang í því næsta. Ég tók upphaflega kennarapróf en

yfírgaf svo kennarastarfið snemma á sjöunda áratugnum og fór að læra heimspeki við Háskólann í Leeds. Þar var rökgreiningarheimspeki í hávegum höfð og meðal kennara minna voru Peter Geach, Roy Holland, Roger White, Peter Long, Timothy Potts, Hugo Meynell og U. T. Place. Þeir sannfærðu mig um að stærstu vandamálin í menntaumræðu samtímans væru hugtakalegs eðlis – og að kenningafarganið sem haldið væri að kennaranemum ruglaði þá aðeins enn frekar í ríminu. Ég ákvað því að leggja stund á doktorsnám í heimspeki menntunar hjá brautryðjanda þeirra fræða í Bretlandi, rökgreiningarspekingnum mikla R. S. Peters í London Institute of Education. Þremur áratugum síðar er ég enn sannfærður um að réttur hugtakaskilningur sé lykillinn að skilningi á menntamálum og að helsti veikleikinn í fagmennsku margra kennara sé hugtakaruglingur. Í næsta lífi ætla ég hins vegar að eyða mestum tíma mínum í að læra að spila á píanó og helst verða jafngóður og Herbie Hancock, Horace Silver eða McCoy Tyner (eða jafnvel Boogie Boy Carr)!